

א בקדמון ברא יי זה
שמא זה ארעא: ע
וארעא זה ארעא
וריקנא וחיסובא על אפי
זהומא ורובא מן קדם יי
מלשא על אפי מלא: ג
ואמר יי לתי גבורא זהה
גבורא: ד הלא יי זה
גבורא ארי מן ואפריילי יי

פניני תר-גום יונתן

פרשת שופטים

חידושים ופנינים
בפרשנות המקרא
מתרגום יונתן מן עזיאל

הרב מאיר שפירד

**פניני תרגום יונתן
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

קטת
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4
✉ Kesetgraf@gmail.com

נידוני הפרשה בתרגום יונתן

- לא תטע לך אשורה כל עץ אצל מזבח ה' - ולא תקים לך מצבה ♦ מדוע נכנסו פסוקים אלו העוסקים בעניני עבודה זרה בתוך פרשת הדיינים?..... ד
- כל דבר רע ♦ מפגל בקדשים או קרבן גזול?..... ו
- וילך ויעבד אלהים אחרים ♦ מה משמעות לשון ההליכה - לאן הלך בכדי לעבוד עבודה זרה?..... ז
- שום תשים עליך עֵלְךָ אֲשֶׁר יִבְחַר יי אֱלֹהֶיךָ בּוֹ ♦ בחירת המלך צריכה להיעשות על פי נביא או עפ"י רצון בני ישראל?..... ח
- לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה ♦ השבת העם מצרימה - עונש גלות בעוון ביטול תורה!..... ט
- מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ♦ מהו המחנה המשותף בין ארבעת החוזרים מעורכי המלחמה - א. בנה בית ולא חנכו. ב. נטע כרם ולא חיללו. ג. אירס אשה ולא נשאה. ד. הירא מעבירות שבידו?..... יב
- כי תצור אל עיר ימים רבים ♦ באיזה יום צריכים להתחיל את המצור על העיר?..... טו
- ידינו לא שפכו את הדם הזה ♦ במה שפטרנוהו בלא לוויה? או בכך ששחררנו את הרוצח?..... טז
- ונגפר להם הדם ♦ האם היתה מתבררת זהותו של הרוצח בדרך ניסית, במעמד עריפת העגלה?..... יז

פרשת שופטים

לא תטע לך אֲשֶׁרָה כָּל עֵץ אֶצֶל מִזְבַּח ה' - וְלֹא
תָקִים לְךָ מִצֵּבָה • מדוע נכנסו פסוקים אלו העוסקים בעניני
עבודה זרה בתוך פרשת הדיינים?

(דברים טז, כא – כב) לא תטע לך אֲשֶׁרָה כָּל עֵץ אֶצֶל מִזְבַּח יי
אֱלֹקֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְךָ: (כב) וְלֹא תָקִים לְךָ מִצֵּבָה אֲשֶׁר שִׁנְאָ יי
אֱלֹקֶיךָ:

מדוע נסמכו פסוקים אלו לפרשת הדיינים? ומה הפירוש 'אצל מזבח ה' אלוקיך
אשר תעשה לך'?

ברש"י נראה שבפסוקים אלו נשנו ב' הלכות אלו שאין לנטוע עצי אשרה אצל המזבח ואין
להקים מצבה, ולא נתבאר השייכות אל פרשת הדיינים.

אולם ת"י מבאר שפסוקים אלו נאמרו כמשל:

הִיבְמָא דְלִיתִיכוֹן דְּשָׂאִין לְמִנְצוּב אֲשִׁידָתָא לְסִטְד מְדַבְּחָא דִּינִי,
הִיבְדִין לִיתִיכוֹן דְּשָׂאִין לְמִזְוּוּגָא בְּדִינָא גְבָרָא טַפְּשָׂא עִם דִּינִינָא
חֲבִימִינָא לְמַלִּיפָא לְכוּן ית דְּתַעְבְּדוּן לְכוּן: (כב) וְהִיבְמָא דְלִיתִיכוֹן
דְּשָׂאִין לְמַקְמָא קָמָא, הִיבְדִין לִיתִיכוֹן דְּשָׂאִין לְמִנְאָה לְפִדְנָסָא
גְבָרָא זִידְנָא דְרַחֲקִיָּה יי אֱלֹהֵכוֹן:

[כמו שאינכם מותרים ליטע אשרה אצל מזבח ה', כן אינכם מותרים

לצרף במשפט איש טפש עם השופטים החכמים, ללמד לכם את אשר תעשו לכם. (כב) וכמו שאינכם מותרים להקים מצבה, כן אינכם מותרים למנות לפרנס איש זדון שרחקו ה' אלוקיכם]

מת"י מתבארת השייכות בין הלכות דיינים שנאמרו בפסוקים הקודמים לאיסור נטיעת עץ אשרה והקמת מצבה. שכשם שאסור לנטוע עץ אשרה אצל המזבח **שהוא דבר והיפוכו** - עץ האשרה העלול להטעות לעבודה זרה לצד עבודת המזבח. כך גם לא שייך למנות דין טיפש לצד דין חכם שיורה לנו את הדין.

יש שביארו בדברי ת"י, שכשם שנטיעת עץ האשרה לצד המזבח הוא **ביזיון למזבח**, כך גם העמדת שופט טיפש לצד דיינים פקחים הוא **ביזיון לב"ד**. (נר"כ יהונתן)

גם בגמ' (סנהדרין ז:): דרשו את סמיכות הפסוק - 'לא תטע לך אשרה' לפרשת הדיינים. ולמדו מכך: "כל המעמיד דין שאינו הגון **כאילו נוטע אשרה בישראל**, שנאמר 'שופטים ושוטרים' וגו', וסמך ליה 'לא תטע לך אשרה' וגו'.

אלא שבת"י נוסף, שהכתוב - 'אשר תעשה לך', אינו מתפרש כפשוטו על **בני ישראל** שהם **עושי המשכן**, אלא מתפרש על **הדיין שאינו הגון** שמינוהו להורות את אשר תעשה לך.

ולא תקים לך מצבה - פרנס שאינו הגון

דבר נוסף מבואר בתרגום יונתן, שמתרגם את הפסוק 'ולא תקים לך מצבה' על **פרנס שאינו הגון**, שלא מוזכר בגמ' שם.

אכן גם ברמב"ם מצינו שפירוש פסוק זה 'מפי השמועה' על **דיין שאינו הגון** (סנהדרין פ"ג, ה"ח):

"ועוד אמרו כל הפועמדי לישך אל דין שאינו הגון פאלו הקים מצבה שנגאמר (דברים טז, כב) 'ולא תקים לך מצבה אשר שגא ה' אלהיך'. ובמקום תלמידי חכמים פאלו נטע אשרה שנגאמר (דברים טז, כא) 'לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך'."

וראה ב'כסף משנה' (שם) שתמה מה המקור לדברי הרמב"ם, הלא בגמ' בסנהדרין למדו זאת רק מ'לא תטע לך אשרה' ולא מהפסוק הבא אחריו 'ולא תקים לך מצבה'?

והביא הכס"מ שיש שהבינו שהרמב"ם דרש מעצמו כך את הפסוק, אך דחה את דבריהם:

"והרב מהר"י קולון האריך הרבה (בשורש קי"ז) לבקש מנוח לכף גלגלו... ורואה אני דבריו טובים ונכוחים אילו היה דרכו של רבינו לדרוש הפסוקים מדעתו ולהניח הדרשה המפורשת בגמ' ומכיון שאין דרכו כן, נ"ל דבשום דוכתא דריש לה מלא תקים לך מצבה".

ואכן דרשה זה מובאת כאן בתרגום יונתן על פרנס, וזה חיזוק לדברי הכס"מ הנ"ל שהרמב"ם מצא דרשה זו באיזה מקום¹.

את עצם הדמיון בין מצבה לפרנס שאינו הגון, ביאר 'הנו"כ' הונתן' שכשם שהמצבה אף שהיא נאה יותר ממצבת אבנים ועפר מ"מ נאסרה, כך גם פרנס רשע אסור למנותו לפרנס על הציבור אף אם נאה בחיצוניותו. וראה כעין זה בספורנו כאן.

כל דבר רע • מפגל בקדשים או קרבן גזול?

(דברים יז, א) לא תזבח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׂוֹר וְשֹׂה אֲשֶׁר יְהִי בּוֹ מוֹם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תֹעֲבֹת יְיָ אֱלֹהֶיךָ הוּא:

מה נכלל באיסור זה של 'כל דבר רע'?

רש"י מביא שהוא אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע. כלומר הפסוק מדבר בתחילה על פסול מום שהוא פסול הגוף - 'לא תזבח לה' אלוֹקֶיךָ שׂוֹר וְשֹׂה אֲשֶׁר יְהִי בּוֹ מוֹם', ומסיים בפסול הקרבה - קרבן שהוקרב במחשבת פגול.

ת"י מבאר שלמדים מכאן ענין אחר:

1. ראה בספר 'ברכת אברהם' שסבור שתרגום יונתן לא היה לעיני הרמב"ם (למרות שנמצא תרגום ירושלמי בגניזת קהיר) ומסתמא היה לפני ת"י מדרש שאינו לפנינו, ומדרש זה היה גם לפני הרמב"ם.

לֹא תִכְסֹּן קֶדֶם יְיָ אֱלֹהֶיךָ תֹדַר וְאִימַר דִּיהִי בֵּיה מוֹמָא, אוּ כֹל
 מִדְעָם בִּישׁ דְּגִזִּיל וְאַנְיָס. אַדְוָם מִדְחַק קֶדֶם יְיָ אֱלֹהֶיךָ הוּא:
 [לא תזכחו לפני ה' אלוהיכם שוד ושה אשר יהיה בו מום, או כל דבר דע
 של גזל ואנס. כי תועבה לפני ה' אלוהיך הוא]

ת"י מפרש שכל הפסוק אמור על פסולי הגוף של הקרבן שהם: א. פסול מום שנאמר בתחילת הפסוק. ב. פסול קרבן הבא מבהמה גזולה. ולדעת ת"י פסוק זה הוא המקור לאיסור להקריב קרבן מבהמה גזולה או אנוסה.

אמנם בגמ' (סוכה ל.) למדו את האיסור להקריב קרבן גזול - ממקור אחר. מהפסוק בנביא (מלאכי א, יג) 'והבאתם את הגזול ואת הפסח ואת החולה... הירצך או הישא פניך...'.

וַיִּלְךָ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים • מה משמעות לשון ההליכה -
 לאן הלך בכדי לעבוד עבודה זרה?

(דברים יז, ג) וַיִּלְךָ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָהֶם וְלִשְׁמֵשׁ או
 לַיָּדָה או לְכָל צְבָא שָׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי:

מדוע נכתב 'וילך' ויעבוד אלוהים אחרים, מדוע לא די ב'יעבוד אלוהים אחרים'?
 והאם לשון 'וילך' פירושה הליכה למקום, או הליכה אחרי דבר מסוים?

ת"י מבאר ענין זה:

וְאִזְלַבְתָּר יִצְרָא בִישׂא, וּפְלַח לְטַעֲוֹת עַמְמִיָּא וּסְגִיד לְהוֹן וְלִשְׁמֵשׂא
 או לְסִיחָדָא או לְכָל חֵילָא שְׁמִיָּא דְלֹא פְקִידִית:

[וילך אחד היצר הדע ויעבוד ואלהי העמים וישתחוה להם, ולשמש או
 לידח או לכל צבא השמים שלא ציותי]

מבואר בדבריו שפירש שההליכה אינה למקום מסוים, אלא ההליכה המדוברת היא ההליכה אחרי יצר הרע, המסית לעבוד עבודת כוכבים.

ולכך נכתב לשון זו - 'וילך', להורות ענין זה שיש בקרב האדם יצר רע ועליו להילחם כנגדו ולא לילך אחריו.

שׁוֹם תַּשִּׁים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ •
בחירת המלך צריכה להיעשות על פי נביא או עפ"י רצון בני ישראל?

(דברים יז, טו) **שׁוֹם תַּשִּׁים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ**
מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תַּשִּׁים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עֲלֶיךָ אִישׁ נְכָרִי אֲשֶׁר
לֹא אַחֶיךָ הוּא:

כיצד נדע מיהו המלך אשר יבחר בו ה'?

במפרשים כתבו שמינוי המלך יהיה על פי נביא או אורים ותומים, ובכך נדע מיהו המלך בחיר ה'. וכן כתב הרמב"ם (פ"ג ה"ג ממלכים): "אין מעמידין מלך בתחלה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא. כיהושע שמנהו משה רבנו ובית דינו. וכשאול ודוד שמננם שמואל הרמתי ובית דינו".

וראה ברמב"ן שהתקשה לפירוש זה, מדוע נאמר בסוף הפסוק: 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי', הלא ממילא המלך הנבחר הוא על פי אורים ותומים, ואין ביד ישראל לבחור מדעתם את המלך, ומדוע יש לצוות על כך שלא נשים עלינו איש נכרי?

בת"י לכאורה מתבאר הדבר:

תִּתְּבַעֲזוּן אוֹלְפָן מִן קֶדֶם יְיָ וּמִבְּתַר כְּדִין תִּמְנֹנֵן עֲלִיבוֹן מִלְּפָא, לִית
לְכוּן רְשׁוֹ לְמִנְאָה עֲלִיבוֹן גְּבַר חִילוּנִי דְּלֹא מִן אַחוּבוֹן הוּא:

[תדרשו תלמוד (הוראה) מלפני ה', ואחד בן תמנו עליכם מלך. אין לכם רשות למנות עליכם איש נכרי]

הנה ת"י שינה בתרגומו את סדר הפסוק, ומקדים לתרגם את הנאמר בסוף הפסוק: 'אשר יבחר בו ה' אלוקיך' קודם ל'שום תשים עליך מלך'.

וטעם הדבר מבואר לכאורה בדבריו, שראשית כל יש לשאול רשות מה' על עצם מינוי המלך, האם רצון ה' למנות כלל מלך בתקופה ההיא. ורק אח"כ יש למנות את המלך.

ולפ"ז נראה שלדעת ת"י בחירת המלך אינה נעשית על ידי נביא או אורים ותומים, אלא רק נשאלים בהם על עצם המינוי, אך המלך הנבחר - נבחר על ידי ישראל ולכך נצטוונו למנות רק מקרב ישראל, וכמש"כ ת"י: 'אין לך רשות למנות עליך איש נכרי'.

וראה ברמב"ן שאף הוא פירש (בפירושו דרך הפשט) שבחירת המלך נעשית על ידי ישראל, אלא שלפירושו בני ישראל ימנו עליהם את מי שנגזר עליו למלוך, "כי כל מולך על העמים מאת האלוקים היא לו, וכך אמרו (ב"ב צא): אפילו ריש גרותא מן שמיא מוקים ליה". ולכך נצטוו שאיש נכרי לא ישימו עליהם לעולם.

• לא יִרְבֶּה לוֹ סוֹסִים וְלֹא יֵשִׁיב אֶת הָעַם מִצְרַיִמָּה •
השבת העם מצרימה - עונש גלות בעוון ביטול תורה!

(דברים יז, טז) רַק לֹא יִרְבֶּה לוֹ סוֹסִים וְלֹא יֵשִׁיב אֶת הָעַם מִצְרַיִמָּה לְמַעַן הִרְבּוֹת סוֹס וַיִּי אָמַר לָכֵן לֹא תִסְפּוּן לָשׁוּב בְּדַרְךְ הַזֶּה עוֹד:

כמה סוסים מותר למלך לרתום למרכבתו? והאם החשש מ'השבת העם מצרימה' היינו שמא ישובו מקצת אנשים מהעם לצורך המסחר בסוסים? או שמא ישוב כל העם כולו?

רש"י כותב שהשיעור המותר הוא 'כדי מרכבתו', ולא פירש כמה הוא 'כדי מרכבתו', ומשמע שהוא ענין מתחלף ממרכבה למרכבה.

ואת המשך הפסוק: 'ולא ישיב העם מצרימה' פירש רש"י, שהוא נתינת טעם לאזהרה לא להרבות בסוסים, היות והסוסים באים ממצרים, כמו שנאמר **אצל שלמה המלך**.

כלומר שהחשש הוא שלצורך המסחר בסוסים ישלח המלך אנשים שיסחרו בסוסי מצרים כפי שעשה שלמה². ולפ"ז 'ולא ישיב את העם', פירושו **מקצת העם** - אותם אלו שיסחרו בסוסים, אך לא את כל העם כולו³.

ולכאורה פירוש זה צ"ב, כי הלא מותר לחזור למצרים לצורך פרקמטיא, ורק ישיבה במצרים נאסרה כמבואר בירושלמי (סוף פרק חלק - סנהדרין): "לישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לפרקמטיא ולכבוש הארץ" (הובא ברמב"ם סה"מ לאו מו)

ת"י מפרש מהי כמות הסוסים המותרת, ומהו החשש שישוב העם מצרימה:

לְחֹד לֹא יִסְגֹּן לִיה עַל תְּדִין סוּסָיוֹן. דְּלִמָּא יִדְבְּבוּן דְּבְרִיכְנֵי
עֲלִיהוֹן וְיִתְגָּאוּ וְיִתְבַּטְּלוּ מִפְּתִיגְמֵי אוֹרֵייתָא, וְיִחֻזְבוּן חֻזְבַּת גְּלוּתָא
לְמִצְרַיִם, וְיִי אֲמַד לְכוּן לֹא תוֹסְפוּן לְמִתְנַב בְּאֲרְחָא הַדִּין תִּנְבּ:

[רק לא ירבה לו על שני סוסים, פן ירכבו שדיו עליהם ויתגאו ויתבטלו
מדברי תורה, ויתחייבו חובת גלות למצרים, זה' אמר לכם לא תוסיפו
לשוב בדרך הזו שוב]

א. כמות הסוסים המותרת

בת"י מבואר שכמות הסוסים המותרת לצורך מרכבת המלך היא **שני סוסים בלבד**, ואם הוסיף סוס נוסף, נחשב הדבר **שהרבה בסוסים** ועבר על לאו זה.

שיעור זה לא נתפרש בגמרא (סנהדרין כא.) ובמדרשים. אלא נאמר שהותר למלך סוסים הצריכים למרכבתו ופרשיו, ולא ירבה הכוונה שלא יהיה לו סוסים בטלנים ואף לא סוס אחד, אך שפיר משמע שאם ירתום למרכבתו הרבה סוסים - מותר.

2. וראה ברמב"ן שביאר את מה שהיה אצל שלמה המלך שנתן לו מלך מצרים את השלטון על מוצא הסוסים ממצרים וגבה את המכס לאוצרותיו.
3. וכך משמע באב"ע כאן שיחטיא את אותם אלה שילכו להביא את הסוסים משם וזהו חילול השם.

הבסיס להבנת דברי ת"י אלו הם לכאורה מה שמפרש בפרשת בשלח, את הנאמר בשעה שרדף פרעה אחרי בני ישראל (שמות יד, ז): 'ויאסור את רכבו... **ושלישים על כולו**'. ובת"י שם תרגם: "ופרדה שלישית למשוך ולרדוף מהר הוסיף על כל רכב ורכב".

וזוהי שיטת רשב"ג שם במכילתא:

"רבן שמעון בן גמליאל אומר זה השלישי שעל המרכבה, לשעבר לא היה אלא שנים שהיו מריצים את המרכבה, ופרעה הוסיף עליהם עוד אחד בשביל למהר לרדוף אחרי ישראל"

וכן מבואר אף בירושלמי (כלאים פ"ח סוף הלכה ב):

"בראשונה לא היו אלא שתיים, דכתיב (בראשית מא): 'וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו'. עמד פרעה ועשה שלש דכתיב (שמות יד) 'ושלישים על כולו'. עמדה מלכות הרשעה ועשה אותן ארבעה..."

הרי שסתם מרכבה היא הרתומה **לשני סוסים**, ופרעה כשרצה לרדוף מהר הוסיף פרדה שלישית. וכאן נתפרש בת"י שעל המלך נאסר להרבות בסוסים יותר מהנצרך למרכבה רגילה.⁴

ב. ביאור 'ולא ישיב את העם מצרימה'

בת"י מבואר שהחשש מסוסים הבטלים הוא, שמכיון שיהיו בטלים ירכבו עליהם השרים ויתגאו בהם, וממילא יתבטלו מן התורה, ובעוון ביטול תורה יתחייבו כל העם חובת גלות למצרים.

יתכן שהבסיס לפירוש זה הוא משמעות הכתוב - 'ולא ישיב את העם' שלכאורה מדובר על **כל העם** ולא רק על איזה יחידים מתוכו.

וכן מכח הקושיא הנ"ל שהלא בירושלמי מבואר שמותר לחזור לצורך סחורה.

בספר 'נו"כ יהונתן' הוסיף בביאור הבנת ת"י, שהנה ב' האיסורים הנוספים - לא ירבה לו נשים וכסף וזהב, נועדו בכדי לשמר את דרגתו הרוחנית של המלך, ומסתבר לת"י שאף

4. ראה במהר"ץ חיות (אמרי בינה ס' ד) שביאר שת"י דייק זאת ממה שנאמר 'סוסים' בלשון רבים ומיעוט רבים שנים. וראה עוד ב'ליקוטי חיים' שביאר דברי ת"י באופן מחודש.

איסור זה בא בכדי למנוע ביטול תורה, ולא איסור בפני עצמו של השבת העם מצרימה.
 עצם הפירוש שהשבת העם מצרימה תהיה בגלל עבירה ולא בשביל הסחר בסוסים, מבואר
 כבר בספרי:

”...והלא דברים קל וחומר - ומה מצרים שהברית כרותה עליה
 (שלא יוסיפו לראותה עוד עד עולם) - עבירה מחזירתם לשם, שאר
 ארצות שאין הברית כרותה עליהם, על אחת כמה וכמה“.

מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַּיִת חֲדָשׁ וְלֹא חָנְכוּ • מהו המחנה
 המשותף בין ארבעת החוזרים מעורכי המלחמה - א. בנה בית ולא
 חנכו. ב. נטע כרם ולא חיללו. ג. אירס אשה ולא נשאה. ד. הירא
 מעבירות שבידו?

**(דברים כ, ה-ח) וְדָבְרוּ הַשְּׂטָרִים אֶל הָעָם לֵאמֹר מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר
 בָּנָה בַּיִת חֲדָשׁ וְלֹא חָנְכוּ יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ כִּי יָמוֹת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ
 אַחֵר יִחְנַכֵּנוּ:**

מה הפירוש הכתוב 'ולא חנכו'? ומדוע חוזר הבונה בית חדש ולא חנכו מעורכי
 המלחמה?

רש"י מפרש ש'לא חנכו' פירושו - שלא דר בו, כי חנוך הוא לשון התחלה. והחשש שאיש
 אחר יחנכנו גורם לעגמת נפש ומעגמת נפש זו חלשה דעתיה ואיתרע מזליה ומת במלחמה
 (גור אריה בדעת רש"י).

באופן אחר כתב האב"ע:

”כי לבו וכל תאוותו לחנוך ביתו, והנה ליבו לביתו לא למחלמה על כן ינוס ויניס אחרים“.
 והיינו שאינו מזומן להילחם כראוי ואף עשוי להזיק לאחרים.

תרגום יונתן מבאר זאת באופן אחר:

וּמְלִלֹן סְרֵבִיא עִם עֵמָא לְמִימְד מֵאן גְּבָרָא דִּי בְנָא בֵּיתָא חֲדָתָא
וְלֹא קִבַּע בֵּיהּ מְזוּזָתָא לְשִׁבְלֹתֶיהָ, יְהֵךְ וּיְתוּב לְבֵיתֶיהָ דְלֵמָא יְגָרוּם
לֵיהּ חוּבָא וְיִתְקַטִּיל בְּקֶרְבָּא וְגֵבֵר חוּרְן יִשְׁכַּלְלֵינִיהּ:

[ודברו השוטרים עם העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא קבע
בו מזוזה להשלמתו, ילך וישוב לביתו פן יגרום לו החטא וימות במלחמה
ואיש אחר ישלימנו]

מבואר בדבריו שהטעם שהבונה בית חדש חוזר מעורכי המלחמה, הוא שמא ימות במלחמה בעוון שלא קבע מזוזה.

יש לידע באיזה אופן דיבר הפסוק, דהלא חיוב מזוזה הוא רק כאשר החל לגור בבית, וקודם שדר בבית אינו חייב במזוזה. ומזה ש"י כותב 'שמא ימות בחטאו' נראה שפירש את הפסוק באיש שהחל לדור בביתו ולא קבע מזוזה⁵.

הבונה בית חדש וקבע בו מזוזה אינו יוצא כלל למלחמה

ולדברי ת"י יצא דבר מעניין שהנה בפרשת כי תצא (כד, ה) נאמר שהנושא אשה אינו יוצא כלל למלחמה בשנה הראשונה אלא 'נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח', ובגמ' (סוטה מד:) למדו בהיקש שאף הבונה בית חדש וחנכו והנוטע כרם וחללו אינו יוצא כלל למלחמה בשנה הראשונה.

וטעם הדבר מבואר ברמב"ם (ברמזי המצוות בתחילת הלכות מלכים): "להיות מארס ובונה בנין ונוטע כרם שמחין בקניינן שנה תמימה⁶ ומחזירין אותן מן המלחמה". כלומר שיש דין לשמוח בביתו ובכרמו שנה אחת.

5. אמנם אין זה מוכרח, כי ת"י מתרגם באופן זה אף את שאר החוזרים מעורכי המלחמה, ובכרם ואשה מדובר על התמהמהות מקיום המצוה ולא על עבירה ממש, ואף כאן יתכן שאמנם לא נתחייב בפועל במזוזה אך עצם מה שמתמהמה ולא מזדרז לקיים המצוה הוא חטא שעלול למות בגינו במלחמה.

6. משמעות לשון הרמב"ם שהמצוה אינה רק לשמח את אשתו אלא לשמוח בעצמו בקניינו - אשתו. וכך מדויק בת"י ראה בהערה הבאה, וראה הרחבת ענין זה בקונטרס הנפלא 'בית ראובן' - השמחה וההודאה בקניית בית בא"י.

והנה מבאר ברש"י (דברים כד, ה) שהחוזרים מעורכי המלחמה אף שאינם נלחמים בחזית, מ"מ היו מספקין מזון לאחיהם שבחזית. ולפ"ז נמצא לדברי ת"י, שאדם שהחל לגור בביתו ולא קבע מזוזה חוזר מעורכי המלחמה כדי שלא ימות, אך עדיין הוא מספק מים ומזון, ואילו מי שהחל לגור וכבר קבע מזוזה, אינו יוצא כלל למלחמה אלא נקי יהיה לביתו.

ביאור חטאם של יתר החוזרים מעורכי המלחמה לדברי ת"י

בדרך זו מפרש ת"י אף את שאר החוזרים מעורכי המלחמה, שעליהם לשוב שמא ימותו במלחמה מחמת חטאם ולא מחמת חלישות הדעת או שברון לב:

הנוטע כרם ולא חיללו - דלמא יגרום ליה חובא דלא פּרְקִיָּה וְיִתְקַטִּיל בְּקֶרְבָּא - שמא יגרום לו החטא שלא פדה, וימות בקרב.

ארש אשה ולא לקחה - דלמא יגרום ליה חובא דלא חדי באנתתיה וְיִתְקַטִּיל בְּקֶרְבָּא - שלא יגרום לו החטא שלא שמח באשתו⁷ וימות בקרב. ואף שמדובר כאן קודם נישואין שעדיין אין את המצוה של 'ושימח את אשתו', מ"מ יש בידו חטא הואיל ועינה תלויות אליו שהוא ישמחנה בנישואין וכיון שהוא מעכב וגורם לה צער, החטא הזה יכול לגרום לו שימות במלחמה (נו"כ יהונתן).

יש להוסיף שבלשון ת"י מדוקדק שהחטא אינו רק מה שלא משמח את אשתו, אלא אף מה שמונע עצמו מלשמח באשתו, וראה בהערות כאן.

הירא ורך הלבב - מאן הוא גבְּרָא דְדַחִיל מְחוּבֵי וְלִבֵּיהּ תְּבִיר יְהֵךְ וְיִתּוּב לְבֵיתֵיהּ דְּלִמָּא יִקְבְּלוּן אַחֵי בְּחוּבֵי וְיִתְפַּר לְבָהוֹן הֵיךְ לְבֵיהּ - מי הוא האיש שמפחד מחטאיו ולבו שבור, ילך וישוב לביתו, שמא יתקבלו אחיו בחטאיו וישבור את ליבם כליבו.

בפשטות ליבם ישבר מחמת שיתפסו בעוונותיו ויצטערו מזה. וצ"ב מדוע שיתפסו בעוונותיו? ובנו"כ יהונתן ביאר שחבריו יצטערו בשברון לבו הבא מחמת עבירותיו, וזה ישפיע שגם ליבם ישבר. (ולפירוש זה נמצא שהירא ורך הלבב אף לדעת ת"י חוזר מהמלחמה מחמת שברון הלב ולא מחמת חטאיו).

7. בת"י בפרשת כי תצא על 'ושמח את אשתו תירגם: 'ושמח עם אשתו'. ולכאן גם כאן כוונתו לכך שהמצווה היא לא רק לשמח את אשתו, אלא אף לשמוח בעצמו באשתו כמו בבית וכרם.

כִּי תִצּוֹר אֶל עֵיד יָמִים רַבִּים • באיזה יום צריכים להתחיל את המצור על העיר?

(דברים כ, יט) **כִּי תִצּוֹר אֶל עֵיד יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עֲלֶיךָ לְתַפְשׂוּהָ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָה לְנַדַּח עָלָיו גְּדֹזָן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבָא מִפְּנֵיךָ בְּמִצּוֹר:**

מה המשמעות של 'ימים רבים' המוזכרים בפסוק? והאם יש שיעור לימים אלו?

רש"י מביא מהספרי שפסוק זה מדבר במלחמת הרשות ולמדנו שיש להמתין שנים או שלושה ימים לפני שפותחים במלחמה. כי 'ימים' - שנים ו'רבים' - שלושה. ומכאן שאין צריך על עיירות של נכרים פחות משלושה ימים קודם השבת. (כדי שהפתיחה בשלום לא תהיה בשבת משום 'ממצוא חפצך' - חפצי שמים מותרין חפצך אסורין - הרא"ם)

בת"י נראה שסבור שמותר לפתוח במלחמה בשבת רק אם צרו על העיר מתחילת השבוע:

אָדָם תִּקְפוּן עַל קִדְתָּא כּל יוֹמֵי שִׁבְעַתָּא לְאַגְחָא קִדְבָּא עֲלֶיהָ לְמִכְבֻּשָׁה בְּשַׁבְתָּא. לֹא תִחַבְּלוּן יַת אֵילָנֶיהָא לְמִישׁוּדָא עֲלוּי מִן דְּפְרִזְלָא אָדָם מִפִּירוּי תִּיכְלוּן וְיִתִּיהָ לֹא תִקְוִצוּן, אָדָם לֹא בְּבַד גִּישׁ אֵילָן דְּאַנְפֵי בְּרָא לְמִטְמָדָא מִקְמִיכוּן בְּצִיּוּרָא:

[כי תצור על עיר כל ימי השבוע להלחם עליה לכבשה בשבת. לא תשחיתו את עצייה לזדוק עליה כלי ברזל, כי מפירותיו תאכלו ואתו לא תכרותו, כי לא כאדם עץ השדה להסתר מפניכם במצור]

מבואר בת"י שהפסוק מדבר על מועד הפתיחה במלחמה, שמותר לפתוח במלחמה בשבת רק אם החלו את המצור מתחילת השבוע. ובמפרשים ביארו שהטעם של ת"י **כדי למעט בחילול שבת ככל האפשר**, ולכן יש להתחיל את המצור בתחילת השבוע כדי שלא יצטרכו לחלל שבת כלל אלא יכבשו באחד הימים, אך אם בכל זאת נאלצו להמתין יכולים לפתוח במלחמה בשבת.

**יְדִינּוּ לֹא שְׁפָכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה • במה שפטרנוהו בלא
לויה? או בכך ששחררנו את הרוצח?**

**(דברים כא, ז) וְעֵנּוּ וְאָמְרוּ יְדִינּוּ לֹא שְׁפָכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ
לֹא רָאוּ:**

מה פשר אמירת הבית דין 'ידינו לא שפכו את הדם' וכי יעלה על הדעת שבית
דין שופכי דמים הן?

רש"י כבר עמד בקושיא זו ותירץ עפ"י הגמרא בסוטה (מה:): שלא ראינוהו ופטרנוהו בלא
מזונות ובלא לויה.

ת"י מפרש באופן אחר:

**וַיִּתִּיבוּן וַיִּמְדוּן גְּלוּי קָדָם יִי דְלֹא אֶתָּא לִידִינָן וּפְטַרְיָנִיה מִן דְּשִׂדָּא
יֵת אִידְמָא הַדִּין. וְעֵינָנָא לֹא חִמּוּן:**

**[וענו ואמרו גלוי לפני ה' שלא בא לידינו ושלהנו מי ששפך את הדם
הנקי הזה. ועיננו לא ראו]**

לדברי ת"י החשש הוא שמא ידעו ב"ד מי הרוצח ופטרנוהו מן העונש, ועל כך מנקים עצמם
ואמרים ידינו לא שפכו את הדם - לא שילחנו את הרוצח פטור.

וכך מבואר גם בירושלמי (סוטה פ"ט ה"ו). אולם בבבלי (סוטה מו:): מבואר כמו רש"י.

וּנְכַפֵּר לָהֶם הַדָּם • האם היתה מתבררת זהותו של הרוצח בדרך ניסית, במעמד עריפת העגלה?

(דברים כא, ה-ט) כִּפֹּר לְעַמְךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ יְיָ וְאֵל תִּתֵּן דָּם
נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכְפַּר לָהֶם הַדָּם: (ט) וְאַתָּה תִּבְעַר הַדָּם
הַנָּקִי מִקֶּרְבְּךָ כִּי תַעֲשֶׂה הַיִּשָּׁר בְּעֵינֵי יְיָ:

מה הפירוש ואתה תבער הדם הנקי - כי תעשה הישר, הלא פרשה זו עוסקת
כאשר 'לא נודע מי הכהו' והכיצד יבערו את הרוצח?

רש"י מביא שלמדו מכאן שאם נמצא ההורג לאחר עריפת העגלה הרי זה יהרג, והוא הישר
בעיני ה'.

ב'טעמא דקרא' כתב מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל שניתן לבאר פסוק זה ביתר ביאור, על פי
דברי ת"י (בפסוק ח) אודות הנס המופלג שאירע לאחר עריפת העגלה בנחל איתן:

כִּהְנִיָּא יִמְרוּן כִּפֹּר לְעַמְךָ יִשְׂרָאֵל דְּפָרְקִתָּא יְיָ, וְלֹא תִשְׂוֵי חוּבַת
אָדָם זְכָאֵי בְּגוּ עַמְךָ יִשְׂרָאֵל, וְגַלֵּי מִן קְטְלִיָּה וְיִתְכַפֵּר לְהוֹן עַל דְּמָא.
וּמִן יַד נַפְקִין נְחִיל דְּמוֹדְנִין מִגּוּ פִּרְתָּא דְּעִגְלָתָא, נִגְדִין וְאִזְלִין עַד
אַתְרָא דְּקְטוּלָא תַּמָּן וְסִלְקִין עֲלוּי, וְאַחֲדִין בֵּי דִּינָא יְתִיָּה וְדִינִין
יְתִיָּה:

[הכהנים יאמרו כפר לעמך ישראל אשר פדית ה', ולא תתן חטא
דם נקי בקרב עמך ישראל, וגלה מי הרגו ויתכפר להם על הדם.
ומיד יוצאים שזדה של תולעים מתוך טבור העגלה נמשכים
והולכים עד המקום שהרוצח שם ועולין עליו, ואוחזין בית הדין
אותו ודנים אותו]

בת"י מבואר שמיד לאחר תפילת הכהנים אשר התפללו לה' שיגלה מיהו הרוצח ועל ידי זה

יתכפר לעם ישראל על הדם. **היה יוצא נחיל של תולעים מטבורה** של העגלה והיו הולכים עד המקום שהרוצח שם, והיו עולים עליו. ובי"ד היו לוקחים אותו ודנים אותו.

לאור חידוש זה ביאר 'הטעמא דקרא' את הכתוב 'ואתה תבער הדם הנקי - כי תעשה הישר בעיני ה'. שאם תעשה הישר בעיני ה', כלומר שיהיו בני ישראל שבאותו הדור צדיקים יוכלו לבער דם הנקי, על ידי שיצא נחיל התולעים ויתברר זהותו של הרוצח. וכמבואר להלן שנס זה היה מתרחש רק אם היו ישראל שבאותו הדור צדיקים.

נס מופלג זה מובא במקורות שונים ויש בו כמה גרסאות על אופן הנס וכדלהלן.

מי הלך אחר הרוצח תולעים או העגלה? וממי יצאו התולעים?

בתרגום יונתן מבואר כמה חידושים: א. שיצאו תולעים. ב. מקום יציאת התולעים הוא מטבורה של העגלה.⁸ ג. התולעים יצאו מיד לאחר תפילת הכהנים. ד. התולעים לא הרגו את הרוצח, אלא רק על ידי זה היו הבי"ד יודעים שהוא הרוצח ולוקחים אותו ודנים אותו.

ומצינו כמה שיטות שונות בפרטי נס זה. יש אומרים (פענח רזא בשם הירושלמי) שהתולעים יצאו מגופו של הרוצח.

ויש אומרים שלאחר כמה ימים מעריפת העגלה היתה יוצאת תולעת אחת גדולה מנבלת העגלה, ונדבקת אל בגדו של הרוצח, ושום בריה בעולם לא היתה מצליחה להסירה, והיה מתפרסם הדבר ונודע לבית דין, וכך ידעו בי"ד שהוא הרוצח. (ספר עיר מקלט ס"פ שופטים, בשם ספר 'מאירת עיניים' לתלמיד הרמב"ן)

ויש אומרים שהיה יוצא נחיל של תולעים והיו עולים על הרוצח והורגים אותו. (פסיקתא זוטרת - לקח טוב. והדר זקנים מבעלי התוספות, וספר פענח רזא)

יש אומרים שכלל לא יצאו תולעים, אלא הכהנים היו מכים את העגלה על ערפה שתצא מן הנחל. ואם היו ישראל שבאותו הדור צדיקים גמורים היתה יוצאת העגלה בעצמה מהנחל - קודם עריפתה, והולכת לבית הרוצח, ובי"ד היו עונשים אותו ונמנעים מלערוף את העגלה. (רבנו בחיי בשם 'דורשי חמורות')

בספר 'נחל איתן' למרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל (סימן יג, סעיף א) יישב את סתירת השיטות

8. יש שפירשו בדברי ת"י שכתב שהתולעים יצאו 'מגו פְּרָתָא דְעֵגְלָתָא', ש'פרתא' הוא מלשון 'פרש וצואה', כלומר שהיו התולעים יוצאים מצואתה.

ולדבריו אין מחלוקת ביניהם. אלא הדבר היה תלוי בצדקותם של ישראל שבאותו הדור, שאם היו צדיקים גמורים היתה יוצאת הפרה עצמה מן הנחל ולא היו נזקקין לעריפתה. אך אם לא היו צדיקים גמורים ועדיין היו זכאיים היה יצא נחיל של תולעים והולך עד לבית הרוצח. ואם לא היו בי"ד יכולים להרגו ולהענישו (מחוסר ראיות) היו התולעים הורגים אותו בעצמם. ואם לא היו עושים סדר עגלה ערופה, אז היתה יוצאת התולעת או הנחיל מגופו של הנרצח.

ואם לא היו ישראל שבאותו הדור זכאים כלל, לא היה יוצא שום תולעת, ואעפ"כ אם היו בי"ד מוצאים את הרוצח היו הורגים אותו, ולא היה חוששים שמא אינו הרוצח מחמת מה שהתולעים לא יצאו אליו, אלא היו תולים את מה שלא יצאו התולעים בעוונות ישראל שאינם זכאים לנס זה.

כיצד הורגים בי"ד על פי מופת זה?

במפרשים התקשו, כיצד בי"ד דנו את הרוצח על פי מופת זה, הלא 'לא בשמים היא', ובי"ד אינם יכולים להרוג אלא על פי עדים?

אכן בתרגום יונתן מדויק שבי"ד לא הרגו את הרוצח על סמך מאורע זה, אלא היו דנים על פי זה, כלומר שהיו חוקרים אותו ומגיעים לראיות ועל פי זה היו הורגים אותו.

כעין זה מצינו בשל"ה (פרשת משפטים) הביא בשם 'ר' מנחם', שאכן בי"ד לא היו דנים אותו אלא הרוצח היה מתבייש ממאורע זה שיידעו ישראל שהוא הרוצח. [ועל פי זה היה מודה והיו מגיעים לראיות נוספות והורגים אותו].

ב'פרדס יוסף' (פרשת בשלח - עמוד קל) הביא שבי"ד לא היו הורגים אותו בידים, אלא היו כונסין אותו לכיפה, והוא מת מאליו. (וזה דבר המסור ביד בי"ד לעשות על פי הרגליים לדבר שיש בהגעת התולעים אל הרוצח וכדלהלן).

בנחל איתן (סימן יב סוף סעיף א) ביאר שבי"ד יכולים למוסרו לגואל הדם או למלך, שלהם מותר להורגו על פי אומד⁹, והביא מהראב"ן שאף הבי"ד עצמם יכולים להרוג על פי אומד אם יש צורך שעה לכך.

9. וכמו שכתב הרמב"ם במורה נבוכים (הובא ברמב"ן כאן) שתכלית כל ענין העגלה ערופה הוא בכדי שירבו בני האדם לדבר בענין זה, ועל ידי זה יתגלה מי הרוצח, ויהרג על ידי בית דין או המלך או גואל הדם. ובתכלית הענין של עגלה ערופה, ראה בדעת זקנים בשם הבכור שור: "דכל זה ציוה הקב"ה לעשות כדי שיצא קול לנרצח ומתוך כך יבואו עדים ויעידו שמת ולא תשב אשתו עגונה".